
СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА ТОРГІВЛЯ

УДК 339.9:331.556.4]:616-036.21

DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021\(118\)01](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021(118)01)

JEL Classification: F22, J11, J15, O15, R2

МАЗАРАКІ Анатолій
E-mail: rector@knute.edu.ua
ORCID: 0000-0001-5283-8444

д. е. н., професор, ректор Київського національного торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

МЕЛЬНИК Тетяна
E-mail: t.melnyk@knute.edu.ua
ORCID: 0000-0002-3839-6018

д. е. н., професор, завідувач кафедри міжнародного менеджменту Київського національного торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ЛОШЕНЮК Оксана
E-mail: olosheniuk@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1678-4044

к. е. н., доцент кафедри маркетингу, цифрової економіки та підприємництва Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
Центральна площа, 7, м. Чернівці, 58002, Україна

ГЛОБАЛЬНІ МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Розкрито сучасні передумови міграційних процесів населення у світі, досліджено ключові аспекти глобальних змін у міжнародній міграції населення в умовах пандемії COVID-19. Доведено зростання ролі урядів у регулюванні міграційних процесів за подолання наслідків кризи. Проаналізовано сучасний стан зовнішньої трудової міграції населення з України. Окреслено визначальні напрями державної міграційної політики в Україні щодо подолання наслідків впливу COVID-19 на зовнішню мобільність населення.

Ключові слова: глобалізація, міжнародна міграція населення, пандемія COVID-19, міграційна політика.

Постановка проблеми. Початок 2020 р. відзначився спалахом всесвітньої пандемії COVID-19, що змусило майже всі уряди світу вжити обмежувальних заходів, ключову роль в яких відіграло соціальне дистанціювання. Як наслідок, криза охорони здоров'я сильно вплинула на економіку та ринок праці в усіх країнах.

Особливий вплив відчували на собі мігранти, передусім ті, що працюють на низькооплачуваних робочих місцях. Саме вони є найвразливішими до негативних наслідків COVID-19. За даними ООН,

© Мазаракі А., Мельник Т., Лошенюк О., 2021

Світового банку та ВООЗ, станом на 1 березня 2021 р. емігранти з 20 країн з найбільшою кількістю випадків *COVID-19* становили 31 % від загального числа міжнародних мігрантів (ММ) [1]. Іммігранти налічували щонайменше 3.7 % населення у 14 з 20 країн з найбільшою кількістю випадків захворювання на *COVID-19*, і ця частка – понад 7 % у дев'яти з цих країн.

Також трудові мігранти є найвразливішими до звільнень через карантинні обмеження, що запроваджують для стримування *COVID-19* [2]. Вони першими відчули на собі руйнівні економічні наслідки пандемії, зокрема: обмеження функціонування сервісів, призупинення підприємств, зростання безробіття. Особливо болісною соціально-економічна криза видалася для тих, хто зайнятий у тіншовому секторі, хто працював без належних дозволів, а відтак не був охоплений системою соціального страхування.

З іншого боку, мігранти також відіграють важливу роль у відповіді на *COVID-19*, працюючи у критично важливих секторах. У період боротьби з коронавірусом та антиепідеміологічних обмежень мігранти широко зайняті у сфері охорони здоров'я, роздрібно́ї торгівлі та постачання. Навіть під час закриття пасажирського транспортного сполучення між країнами багато європейських урядів, зокрема й німецький, зробили виняток для сезонних робітників з-за кордону, зайнятих на збиранні врожаю.

Через це особливо актуальним є дослідження щодо наслідків впливу пандемії *COVID-19* на зрушення у міжнародній міграції населення та її динаміки у найближчі роки.

Україна глибоко залучена до світових міграційних процесів, які значно посилюються останніми роками через проведення військових дій на сході країни та наростання кризових явищ в економіці. Досить показовим, з огляду на проблему зовнішньої трудової міграції в Україні, виявився 2020 р., адже внаслідок оголошення карантину у країнах перебування тисячі українців масово поверталися з-за кордону, однак через декілька місяців знову вимушені були від'їжджати за кордон у пошуках роботи, не знайшовши відповідної в Україні.

У всьому світі мігрантів залучають до боротьби з кризою, і ймовірно в довгостроковій перспективі вони відіграватимуть ключову роль у процесах відновлення. Тож для пом'якшення довгострокового впливу пандемії *COVID-19* україн важливим є розроблення ефективної національної політики, що сприятиме регульованій циркулярній трудовій міграції з забезпеченням максимальних вигод від її ефективної організації та посиленням заходів захисту громадян України за кордоном та іноземних мігрантів в Україні, створенням умов для реінтеграції українських мігрантів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням передумов, характеру та проявів міжнародної міграції населення, а також проблем трудової міграції як у світі, так і в Україні присвячено велику кількість досліджень науковців, експертів, практиків. За останні два роки у значній кількості праць вітчизняних учених, зокрема Е. Лібанової та О. Позняка [4], Н. Гетьманцевої [5], К. Ніколайця [6] тощо розглянуто

саме вплив пандемії *COVID-19* на розвиток міграційних процесів. С. Якубовський та М. Качановська [7] вивчали економічні ризики пандемії у взаємозв'язку з зовнішньою трудовою міграцією населення. Проблеми у національній міграційній політиці висвітлювали М. Іншин [8], Ю. Сазонов [9], О. Малиновська [10].

Сучасні закордонні автори, як-от М. Долобач [11], Ф. Фасані та Дж. Маца [12], досліджували останні тенденції у міжнародній міграції населення в окремих країнах та регіонах, а також ідентифікували мотиваційні чинники міграції (М. Бін, С. Бертолі та І. Фернандес Морага) [13]. Учені М. Хінтемеєр [14], С. Хайярд [15], Ф. Вонг [16] зосереджували увагу на негативних наслідках пандемії саме для трудових мігрантів. Проте існує потреба в аналітичному дослідженні характеру змін у процесах міжнародної міграції внаслідок впливу пандемії *COVID-19*, у визначенні перспектив міжнародних міграційних процесів, зовнішньої трудової міграції в Україні та реформуванні міграційної політики після закінчення кризи.

Метою статті є дослідження змін у глобальних міграційних потоках населення внаслідок пандемії *COVID-19* у контексті забезпечення наукового підґрунтя для реформування національної політики міграції.

Завдяки цій меті поставлені та вирішені такі завдання: розкрито сучасні передумови міграційних процесів населення у світі; досліджено ключові аспекти глобальних змін у міжнародній міграції населення в умовах пандемії *COVID-19*; доведено зростання ролі урядів у регулюванні міграційних процесів за подолання наслідків кризи; проаналізовано сучасний стан зовнішньої міграції населення України; окреслено визначальні напрями державної міграційної політики в Україні щодо подолання наслідків впливу *COVID-19* на зовнішню мобільність населення.

Матеріали та методи. Теоретичною та методичною основою для написання статті стали сучасні наукові концепції й теоретичні напрацювання з питань міжнародної міграції населення та міграційної політики, статистичні дані міжнародних установ: Світового банку (СБ), Міжнародного валютного фонду (МВФ), Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Міжнародної організації з міграції (МОМ), а також Державної служби статистики України (Держстат) та Національного банку України (НБУ). Для досягнення мети дослідження й реалізації поставлених завдань використані методи статистичного аналізу, синтезу, групування та графічного зображення результатів.

Результати дослідження. **Сучасні передумови міграційних процесів населення у світі.** Глобалізаційні процеси в поєднанні зі швидкими змінами в політичних та економічних системах сприяли різкій інтенсифікації міжнародних міграційних потоків у другій половині ХХ ст. і сприяли формуванню принципово нової міграційної ситуації у світі. Процес інтернаціоналізації виробництва, що активно відбувається в усьому світі, супроводжується інтернаціоналізацією робочої сили. Трудова міграція стала частиною міжнародних економічних відносин і здійснює суттєвий вплив на економіку країни.

Загалом, залежно від напрямів міграції, держави можна поділити на три групи:

- країни – донори трудових мігрантів, з яких виїжджають громадяни для працевлаштування за кордоном (Індія, Пакистан, Молдова, Киргизстан, Узбекистан, Україна, Грузія тощо);
- країни – реципієнти трудових мігрантів, куди приїжджають працівники для працевлаштування (Норвегія, Данія, Швеція, Німеччина);
- країни, які одночасно є й донором, і реципієнтом (Польща, Словаччина, Угорщина, Литва, Португалія тощо).

До того ж статус країни може змінюватися залежно від міграційного законодавства (його гнучкості) та економічної успішності держави.

Надаючи певні переваги як країнам-реципієнтам, так і країнам-донорам, трудова міграція водночас породжує чимало проблем. Одним з негативних аспектів трудової міграції є фінансовий тягар, який іммігранти покладають на бюджет приймаючих країн. Особливо чітко це проявляється, коли розвинені країни близько розташовані або навіть межують з менш розвиненими державами. Типовим прикладом можуть бути, з одного боку, США, Мексика та країни Карибського басейну, з іншого – Франція, Німеччина й Туреччина. У США кожен десятий житель країни є іммігрантом, вони здебільшого прибувають з Латинської Америки, зокрема з Мексики. Таке близьке сусідство призводить до напливу не тільки легальних, а й нелегальних іммігрантів. Це насамперед вимагає фінансових витрат для матеріальної підтримки або для депортації. За статистикою, у США зараз знаходяться понад 8 млн іммігрантів, що в'їхали у країну нелегально. Це більше, ніж населення Литви, Латвії та Естонії разом узятих. У Західній Європі таких близько 3 млн [17]. За динамікою міграційних процесів (рис. 1) зміна кількості населення, що мігрує, особливо за останні роки, здебільшого відбувається саме з країн, що розвиваються, до економічно розвинених країн.

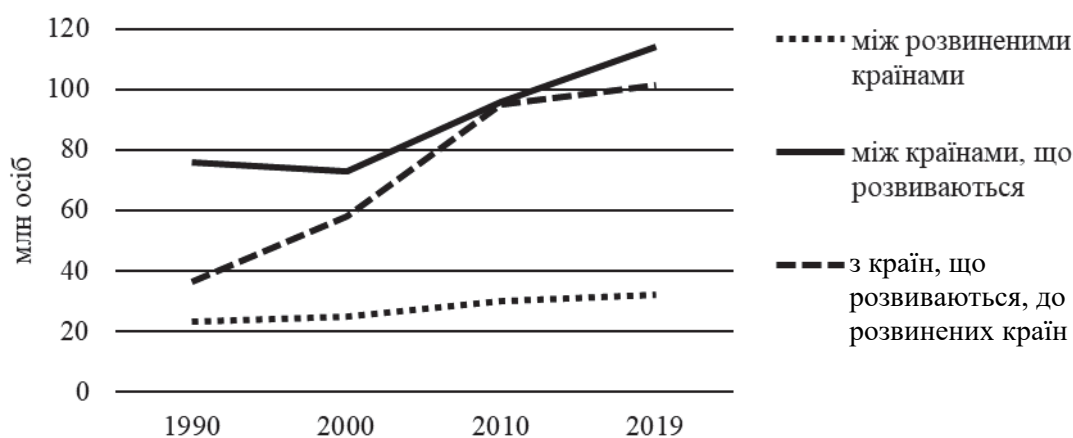

Рис. 1. Динаміка кількості переміщених осіб за коридорами міграції

Джерело: побудовано авторами за даними МВФ [17].

Через досить великі масштаби еміграції у країн-донорів можуть виникнути серйозні ускладнення, оскільки вони позбавляються більш мобільної й прогресивної частини національних трудових ресурсів. «Витік умів» став суттєвою проблемою здебільшого для країн, що розвиваються, і перехідних економік. Надзвичайно зросло значення кожної людини, яка належить до групи висококваліфікованих працівників. Втрати можуть мати негативні наслідки для економічного розвитку країни та її зовнішньої безпеки. За оцінками Міжнародного валютного фонду, вартість підготовки одного висококваліфікованого фахівця науково-технічного профілю для країни-донора становить від 400 до 800 тис. дол. США. У потоці інтелектуальних мігрантів високою є частка молодих людей у віці, найпридатнішому для шлюбу й народження дітей. Це, звичайно, призводить до скорочення народжуваності та порушення демографічного режиму відтворення інтелектуального потенціалу суспільства. Через певний проміжок часу деяка частина трудових ресурсів, що емігрували, повертається на батьківщину, тож виникає проблема реадаптації працівників, що приїжджають з-за кордону й не пристосовані для місцевих умов праці та життя [17].

Як показують закордонні дослідження, міграція загалом покращує макроекономічні результати економік країн-реципієнтів [17]. «Динамічні переваги» від імміграції у формі зростання сукупної факторної продуктивності та інвестицій можна пояснити взаємодоповнюваністю між навичками іммігрантів і корінних жителів. За результатами досліджень можна зробити висновок, що міграція є дорогим процесом, і мігрує лише дуже мала частина світового населення. Хоча мігранти становлять надзвичайно стабільну частку світового населення, міграція до розвинених економік швидко зростає, тож ймовірно ця динаміка продовжуватиметься й надалі. Демографічні фактори відіграватимуть важливу роль у визначенні розміру, напряму та впливу майбутньої міграції. З огляду на те, що розвинені економіки швидко старіють, а зростання населення у країнах, що розвиваються, триває, мігранти можуть зіграти важливу роль у підтримці економічного зростання у країнах призначення.

Робоча сила є цінним капіталом у світовому господарстві, що потребує найефективнішого використання в межах як національних, так і світових ринків. Основними *спонукальними мотивами*, що зумовлюють міграцію населення або слугують «імпульсом» для прийняття власного рішення про зміну місця перебування, є: відмінність у рівнях економічного розвитку країн (безробіття, низький рівень життя, високий рівень бідності); порівняно високий рівень заробітної плати в основних країнах тяжіння мігрантів; вищий рівень технологічного розвитку країн; розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, засобів зв'язку й транспорту; міжнародний рух капіталу та ротація кадрів у міжнародних корпораціях; вищий рівень демокра-

тизації суспільства, податкова та політична стабільність у країні (низький рівень корумпованості суспільства, дотримання прав людини); низький рівень соціальної захищеності суспільства (неналежні умови праці, відсутність можливостей для професійного розвитку, низька якість системи освіти та медицини тощо); військові конфлікти й громадські заворушення; зростання значення екологічних чинників (наявність чистої води, якість продуктів харчування тощо); релігійні, національні та культурні причини (етнічна та расова приналежність, свобода віросповідання); природні катаклізми й зростання ролі охорони навколишнього середовища у країнах тяжіння мігрантів.

Дохід і демографічний розвиток пов'язані з міграцією загалом та зростанням міграції з країн, що розвиваються, до країн з розвинутою економікою зокрема. Ключовими аспектами для розуміння впливу доходу на міграцію є відносні розриви в доходах та абсолютний рівень бідності. ВВП на душу населення у країнах з розвинутою економікою все ще майже в п'ять разів більший, ніж у країнах з економікою, що розвивається. Це є визначальним чинником впливу на імміграцію. Однак економічне зростання країн, що розвиваються, особливо Китаю та Індії, значно зменшив цей розрив за останні десятиліття і ще більше скоротить його в майбутньому [17].

Значна *нерівномірність демографічних змін* за регіонами також суттєво впливає на міграційні потоки населення. За даними МВФ, кількість населення у країнах з розвинутою економікою скоротиться, а чисельність населення у країнах, що розвиваються, продовжуватиме зростати, особливо в Південній Азії, Північній Африці та на Близькому Сході, в Латинській Америці та найбільше – в Африці на південь від Сахари [18]. Ці тенденції призведуть до збільшення кількості потенційних мігрантів з країн, що розвиваються, до розвинених економік. Країни зі швидкозростаючим населенням можуть зіткнутися з проблемами щодо створення достатньої кількості добре оплачуваних робочих місць для молодшої та зростаючої робочої сили, разом з тим країни зі старінням та скороченням населення продовжуватимуть відчувати нестачу робочої сили.

Конфлікт є ще одним важливим рушієм міграції та змушує людей шукати притулку в інших країнах. Біженці покидають свої будинки раптово через жахливі умови, спричинені вибухом конфлікту чи війн, які трапляються здебільшого у країнах з економікою, що розвивається. Останніми роками спостерігався великий кумулятивний приплив біженців до Німеччини та Туреччини, що становив понад 1 % населення країн призначення. Екстремальні випадки – випадки імміграції, що перевищують 4 % населення країн-реципієнтів, – мали місце в Колумбії (після венесуельської кризи) та в Йорданії й Лівані (внаслідок конфлікту в Сирії). Оскільки біженці загалом бідні й рідко встигають спланувати свою еміграцію, вони зазвичай подорожують на менші відстані й залишаються у своєму рідному регіоні частіше за інших мігрантів.

У дослідженні, що проведено закордонними вченими М. Біном, С. Бертолі та І. Фернандесом Морагою [13], детально вивчено основні драйвери, що зумовлюють міграційні переміщення населення до інших країн. Зазначено, що перевагою для мігрантів є потенційний *приріст заробітної плати* від переїзду до багатшої країни. Чим молодший вік мігранта, тим більшим є приріст, оскільки у молодих людей попереду довше життя, протягом якого вони можуть отримати додатковий дохід. Інші можливі потенційні вигоди включають уникнення конфлікту, пошук кращої системи добробуту за кордоном або використання міграції як способу адаптації до кліматичних змін. До витрат на міграцію належить також подолання географічних, культурних і мовних бар'єрів. Крім того, обмеження імміграційної політики, зокрема вимоги до віз та обмеження права на працю, можуть становити значні витрати. До того ж країни призначення можуть створити пільгові шляхи імміграції з колишніх колоній, особливо якщо члени родин допомагатимуть новим іммігрантам адаптуватися та надаватимуть ресурси заздалегідь для оплати витрат на переміщення.

Узагальнюючи теоретичні аспекти наявних законів міграції, теорії факторів «притягання-виштовхування» (*pull-push*) та сучасного розвитку суспільства, можна виокремити чинники, що активізують міграційні процеси у світі:

економічні: розвиток міжнародного поділу праці, структурні перетворення й кон'юнктура світової економіки; лібералізація торгівлі та рух факторів виробництва; поглиблення економічної інтеграції; зростання значення трудових ресурсів; загострення конкуренції на ринку праці й за трудові ресурси тощо;

демографічні: збільшення чисельності населення у світі; регіональні й міжнародні дисбаланси у зміні кількості населення; старіння населення тощо;

природні (екологічні): зміни кліматичних умов; природні катаклізми, погіршення стану довкілля тощо;

соціальні: загострення глобальних соціальних проблем; поглиблення соціальної інтеграції тощо;

політичні: посилення політичних суперечностей, військових конфліктів; політична нестабільність у регіонах тощо;

інформаційні: розповсюдження й покращення якості інформації; розвиток глобальних інформаційних мереж тощо.

У кожній країні в певний період часу виникає унікальна комбінація чинників міграційних процесів. Прояв їхнього впливу відбувається в рамках наявних у країні суспільних інститутів, зовнішньої мобільності, що у глобальному середовищі стає щоразу ліберальнішою та сприятливішою. До того ж, за загальної універсальності перелічених факторів, стосовно кожної категорії мігрантів можливий прояв дії специфічних причин або комбінації чинників, що зумовлюють міграційні переміщення.

Зокрема під впливом пандемії *COVID-19* вступають у дію фактори «виштовхування» у вигляді зростання безробіття, закриття кордонів й обмеження пересування; проблеми з отриманням і продовженням міграційних документів у країнах перебування та роботи; погіршення умов праці, експлуатація. Соціальні чинники доповнюються негативним і несприятливим ставленням корінного населення до мігрантів. Однак поряд з цим з'являється суттєвий фактор «притягання» – безпрецедентна затребуваність праці мігрантів у критично важливих в умовах пандемії галузях та участь у відновленні економіки країни-реципієнта робочої сили.

Останні тенденції міграційних процесів у світі. Обмеження на подорожі та інші обмеження щодо пересування, що встановлені у відповідь на пандемію *COVID-19*, суттєво вплинули на показники міграції, але загальна тенденція свідчить про сотні мільйонів осіб, що проживають і працюють за межами країн походження у 2020 р. порівняно з 2000 р. У 2020 р. кількість міжнародних мігрантів у світі сягнула 281 млн осіб проти 173 млн у 2000 р. і 221 млн у 2010 р. Оскільки кількість ММ зростала швидше, ніж населення світу, їхня частка в загальній чисельності населення світу збільшилася з 2.8 % в 2000 р. до 3.2 % в 2010 р. і до 3.6 % в 2020 р. [17].

Вимушене переміщення через міжнародні кордони продовжує зростати. Так, протягом 2000–2020 рр. кількість осіб, які вимушено мігрували через міжнародні кордони, рятуючись від конфліктів, переслідувань, насильства або порушень прав людини, подвоїлася з 17 до 34 млн, що становить близько 16 % від загального зростання кількості ММ у світі за цей період. У 2020 р. біженці та шукачі притулку досягли 12 % від загальної кількості мігрантів у світі порівняно з 9.5 % двома десятиліттями раніше [17].

Здебільшого у світі біженці (понад 80 % у 2020 р.) перебували у країнах з низьким і середнім рівнем доходу. Біженці та особи, що шукають притулку, у країнах з високим рівнем доходу становлять лише близько 3 % всіх ММ, порівняно з 25 % – у країнах з середнім рівнем доходу і 50 % – у країнах з низьким рівнем доходу.

Майже дві третини всіх ММ проживають у країнах з високим рівнем доходу. Країни з середнім рівнем доходу є місцем проживання 31 % всіх ММ, разом з тим відносно невелика їхня кількість зафіксована у країнах з низьким рівнем доходу (4 %). У 2020 р. ММ становили майже 15 % від загальної чисельності населення у країнах з високим рівнем доходів порівняно з менш ніж 2 % у країнах з середнім і низьким доходом.

До речі, у світі ММ приїжджають здебільшого у невелику кількість країн. У 2020 р. дві третини з них проживали лише в 20 країнах. Сполучені Штати Америки залишаються головним місцем проживання ММ: у 2020 р. їхня кількість у цій країні становила 51 млн осіб, або 18 % загальної кількості мігрантів у світі. За цим показником Німеччина знаходиться на другому місці у світі (близько 16 млн),

за нею у ТОП-5 країн-реципієнтів Саудівська Аравія (13 млн), Російська Федерація (12 млн) і Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії (9 млн).

Міжнародна міграція часто залишається у межах основних регіонів. У 2020 р. майже половина всіх ММ проживала всередині регіону. Так, найбільша частка внутрішньорегіональної міграції припадає на Європу – 70 % усіх мігрантів, що народилися в одній з європейських країн, проживали в іншій. За цим же показником на країни Африки на Південь від Сахари припадало 63 %. Поряд з цим, найбільша частка діаспори країн Центральної й Південної Азії, а також Північної Америки та країн Латинської Америки виїжджала за межі цього регіону.

Експерти провідних міжнародних організацій вважають, що коронавірусна криза найтяжче вплинула саме на трудових мігрантів, які на сьогодні становлять 4.7 % світової робочої сили – це 164 млн працівників, майже половина з них – жінки. Міжнародна організація праці (МОП) назвала вплив пандемії *COVID-19* на мігрантів «кризою в кризі», оскільки мільйони осіб під час локдаунів у їхніх країнах призначення втратили роботу й змушені були повернутися до своїх країн походження, де також спостерігається економічний спад і зростає безробіття. Поряд з цим, у разі закриття країни на локдауни, працівники-мігранти продовжували дбати про людей похилого віку та хворих, забезпечувати роботу продуктових крамниць, перевозити вантажі. У європейських країнах іммігранти в середньому становлять 13 % працівників ключових секторів (понад 40 % у Данії та Франції, а також близько 10 % – у Болгарії та Словенії). У деяких галузях, як-от гірнична справа, будівництво, прибирання й домашній догляд, до третини працівників народилися поза межами країн – членів ЄС [12].

Економічні наслідки кризи вже виглядають серйозними. Через одночасний дефіцит попиту й пропозиції економічна активність на ключових європейських, північноамериканських та азійських ринках знизилася сильніше, ніж під час світової фінансової кризи 2008–2009 рр. Згідно з прогнозом ОЕСР, за умови розвитку подій за базовим сценарієм світовий ВВП у поточному році зменшиться на 4.5 % [20]. Скорочення економіки очікується в усіх країнах «великої двадцятки», за винятком Китаю. У 2021 р. прогнозується відновлення, орієнтовно в п'ятивідсотковому обсязі, зокрема світовий ВВП на кінець цього року досягне значення показника кінця 2019 р.: падіння, еквівалентне 7.5–8 % світового ВВП, що приблизно відповідає сукупним річним ВВП Франції й Німеччини. За менш сприятливого розвитку подій розмір збитків за два роки наблизиться до 13 % світового ВВП. Уряди країн уже встигли відреагувати й пом'якшити початковий удар – завдяки зняттю карантинних обмежень більшість держав змогли відновити економічну активність. Однак у багатьох країнах уже починається стагнація поряд зі зниженням впевненості у майбутньому, враховуючи нові спалахи вірусу практично по всьому світу.

За даними МВФ, після падіння у 2020 р., що становило 3.5 %, цього року передбачено зростання світової економіки на 5.5 %, а в 2022 р. – на 4.2 % (табл. 1). До того ж прогноз зросту на 2021 р. переглянуто в бік підвищення на 0.3 процентних пункти завдяки додатковій підтримці політичних кіл у декількох великих країнах, та очікування зміцнення економічної активності внаслідок впровадження вакцин пізніше в цьому році, що переважає негативний вплив збільшення чисельності захворювань на економічну динаміку в найближчій перспективі [19]. Підвищення прогнозу є особливо значним для країн з розвинутою економікою, враховуючи додаткову податково-бюджетну підтримку, перш за все в США та Японії, у поєднанні з очікуваннями, що вакцини стануть широкодоступні швидше, ніж у країнах з ринком, що формується, та країнах, що розвиваються.

Таблиця 1

Темпи приросту ВВП і міжнародної торгівлі, %

Показник/країни	Оцінка		Прогноз	
	2019	2020	2021	2022
ВВП світу	2.8	-3.5	5.5	4.2
<i>Країни з розвинутою економікою</i>	1.6	-4.9	4.3	3.1
США	2.2	-3.4	5.1	2.5
зона євро	1.3	-7.2	4.2	3.6
Німеччина	0.6	-5.4	3.5	3.1
Франція	1.5	-9.0	5.5	4.1
Італія	0.3	-9.2	3.0	3.6
Іспанія	2.0	-11.1	5.9	4.7
Японія	0.3	-5.1	3.1	2.4
Сполучене Королівство	1.4	-10.0	4.5	5.0
Канада	1.9	-5.5	3.6	4.1
інші країни з розвинутою економікою	1.8	-2.5	3.6	3.1
<i>Країни, що розвиваються</i>	3.6	-2.4	6.3	5.0
Азія	5.4	-1.1	8.3	5.9
Китай	6.0	2.3	8.1	5.6
Індія	4.2	-8.0	11.5	6.8
АСЕАН-5	4.9	-3.7	5.2	6.0
Європа	2.2	-2.8	4.0	3.9
Російська Федерація	1.3	-3.6	3.0	3.9
Латинська Америка	0.2	-7.4	4.1	2.9
Бразилія	1.4	-4.5	3.6	2.6
Мексика	-0.1	-8.5	4.3	2.5
Близький Схід та Центральна Азія	1.4	-4.5	3.6	2.6
Саудівська Аравія	0.3	-3.9	2.6	4.0
Африка	3.2	-2.6	3.2	3.9
Нігерія	2.2	-3.2	1.5	2.5
ПАР	0.2	-7.5	2.8	1.4
<i>Країни, що розвиваються, з низькими доходами</i>	5.3	-0.8	5.1	5.5
Світова торгівля	1.0	-9.6	8.1	6.3
<i>Країни з розвинутою економікою</i>	1.4	-10.1	7.5	6.1
<i>Країни, що розвиваються</i>	0.3	-8.9	9.2	6.7

Джерело: складено авторами за даними МВФ [19].

У 2020 р. пандемія *COVID-19* серйозно порушила всі форми мобільності людей, зокрема й міжнародну міграцію. За попередніми оцінками, до середини 2020 р. пандемія сповільнила зростання кількості ММ приблизно на 2 млн осіб. За прогнозами, до 2021 р. пандемія призведе до зниження потоків грошових переказів до країн з низьким і середнім рівнем доходів на 14 % порівняно з показниками до початку пандемії [20].

Пандемія різко скоротила міграцію до країн ОЕСР. За I півріччя 2020 р. приплив мігрантів був удвічі меншим, ніж за аналогічний період попереднього року. І, за прогнозами, в найближчому майбутньому ситуація навряд чи зміниться – навіть за умови відновлення економіки. Однією з причин експерти називають викликану пандемією трансформацію ринку праці й зростаючий перехід на дистанційну роботу. Негативні економічні наслідки відчують на собі й країни – постачальники робочої сили до держав ОЕСР. Зниження рівня робочої міграції призведе також і до скорочення переказів грошових коштів. Крім того, працівники, що хотіли виїхати за кордон, але не змогли, створюють додатковий тиск на місцеві ринки праці [20].

За даними МОП, унаслідок пандемії *COVID-19* у 2020 р. втрати робочого часу у світі становили 8.8 %, що можна приблизно порівняти з втратою 255 млн робочих місць [21]. Особливо серйозними є втрати робочого часу в Латинській Америці й країнах Карибського басейну, Південній Європі та Південній Азії. Втрати робочого часу в 2020 р. були приблизно в чотири рази вищими, ніж протягом світової економічної кризи 2009 року.

У світовому масштабі скорочення робочого часу в 2020 р. призвело як до зменшення зайнятості, так і до зниження обсягу робочого часу для осіб, які зберегли роботу, проте в різних регіонах обсяг втрат істотно відрізняється. Найбільше зайнятість скоротилася в Північній і Південній Америці, найменше – в Європі й Центральній Азії, де заходи зі збереження робочих місць сприяли меншому скороченню обсягу робочого часу, особливо в Європі. Як наслідок, у 2020 р. у світі відбулося безпрецедентне скорочення зайнятості, еквівалентне втраті 114 млн робочих місць порівняно з 2019 р. У відносному вираженні скорочення зайнятості серед жінок було на 5 % вищим, ніж серед чоловіків, а серед молодих працівників – на 8.7 % вищим, ніж серед працівників старшого віку.

Скорочення зайнятості у 2020 р. спричинило передусім зростання бездіяльності¹, а не безробіття. Масштаби бездіяльності, на яку припадає 71 % скорочення зайнятості у світі, зросли на 81 млн осіб, що зумовило зменшення світового рівня участі у складі робочої сили на 2.2 відсоткових пункти – до 58.7 %. Загалом у 2020 р. масштаби безробіття у світі збільшилися на 33 млн осіб, утім, рівень безробіття

¹ Працівники, що зіткнулися із втратою зайнятості, опиняються у статусі або «безробітних» (активно шукають нову роботу), або «бездіяльних» (що йдуть з ринку праці, оскільки не готові до праці та/або не шукають роботу).

зріс на 1.1 відсотковий пункт – до 6.5 %. Унаслідок цього, за оцінками МОП, сумарний світовий дохід від трудової діяльності (без урахування заходів підтримки доходів) скоротився на 8.3 %, що становить 3.7 трлн дол. США, або 4.4 % світового ВВП. Найбільші втрати трудових доходів (10.3 %) понесли працівники Північної й Південної Америки, а найменші втрати зафіксовані в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (6.6 %) [21].

Хоча існують надії на поступове економічне відновлення у другій половині 2021 р. після розгортання вакцинації від *COVID-19*, світова економіка, як і раніше, перебуває у стані значної невизначеності, наявний ризик нерівномірності відновлення. Останні прогнози вказують на збереження дефіциту праці в 2021 р. На підставі ж економічних прогнозів МВФ (див. *табл. 1*) базовий сценарій передбачає подальші втрати робочого часу на 3.0 % в 2021 р. порівняно з IV кв. 2019 р., що відповідає 90 млн робочих місць в еквіваленті повної зайнятості (ЕПЗ). Згідно з песимістичним сценарієм, порівняно з IV кв. 2019 р. втрати робочого часу в 2021 р. залишаться на рівні 4.6 %, або 130 млн робочих місць в ЕПЗ. Навіть за оптимістичного сценарію, який передбачає сприятливіші умови, у 2021 р. усе одно очікується скорочення загальносвітового обсягу робочого часу на 1.3 % (або 36 млн робочих місць в ЕПЗ) порівняно з IV кв. 2019 р.

Надалі виникне необхідність у посиленні заходів держав, що спрямовані на стабілізацію економіки й вирішення питань повної та продуктивної зайнятості, включно з податковим і матеріальним стимулюванням, а також забезпечення безперервної діяльності малого та середнього бізнесу в умовах кризи, пов'язаної з *COVID-19*.

Низка чинників, зокрема краще розуміння того, як обмежувальні заходи допомагають контролювати поширення вірусу, призвели до зміни характеру закриття робочих місць. Уряди держав визнали, що територіально спрямовані й внутрішньогалузеві заходи прийнятніші для населення, оскільки їхні економічні наслідки не такі важкі. У 2020 р. країни, що розвиваються, постали перед важким вибором за обмежених бюджетних можливостей та інших політичних обмежень, і здебільшого ці країни зараз відійшли від жорстких заходів ізоляції. Проте, оскільки загроза здоров'ю залишається високою, головною умовою для пом'якшення як безпосереднього, так і довгострокового впливу пандемії на сферу праці залишається дотримання належного балансу між заходами у сфері охорони здоров'я та заходами щодо підтримки працівників і підприємств, що потерпіли від закриття робочих місць. Навіть у країнах з менш суворими заходами економічна активність постраждала через соціальне дистанціювання й загальносвітові побічні наслідки, зокрема різке скорочення масштабів туризму² й довгострокові перешкоди для міграції.

² Туризм і міграція мають украй важливе значення для життєдіяльності багатьох країн, що розвиваються, та країн з економікою, що формується.

Роль державної політики у сфері міграції за подолання наслідків кризи. Під час пандемії у сфері трудової міграції створилася унікальна ситуація, що об’єктивно призводить до зростання ролі урядів і централізації процесів. Загалом багатьом країнам притаманна міграційна політика, спрямована на сприяння упорядкованої, безпечної, законної й відповідальної міграції. За результатами проведеного ООН опитування з питань політики народонаселення та міграції [22], у світі більша частина з 111 урядів повідомили про наявність політики, спрямованої на сприяння упорядкованій, безпечній, законній та відповідальній міграції (показник Цілі сталого розвитку (ЦСР) 10.7.2). Найпоширенішими сферами міграційної політики є «співпраця й партнерство» та «безпечна, упорядкована і законна міграція», щодо яких понад три чверті урядів, що взяли участь в опитуванні, повідомили про дотримання або повну відповідність критеріям завдання ЦСР 10.7.2, разом з тим сфери «права мігрантів» і «соціально-економічне благополуччя» мають найнижчу частку урядів, які повідомляють про широкий спектр політичних заходів: 55 і 59 % відповідно.

Упродовж останніх років щоразу більше країн застосовують цілісний державний підхід до міграції, що сприяє узгодженню політики як по вертикалі на різних рівнях управління, так і по горизонталі в різних сферах політики (рис. 2).

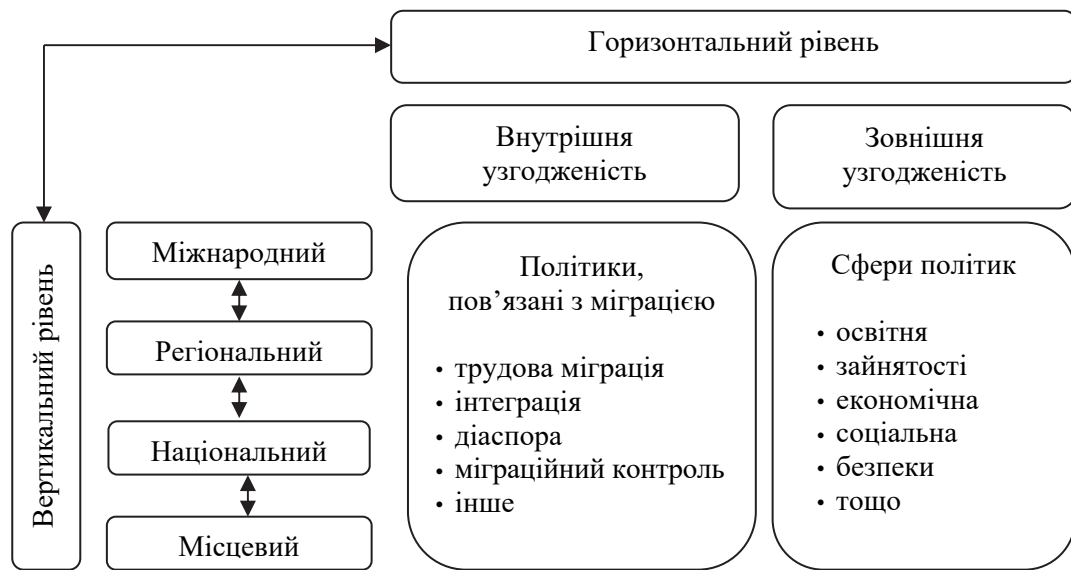

Рис. 2. Графічне зображення вертикальної та горизонтальної узгодженості політики щодо управління міграцією

Джерело: складено авторами за [23; 42].

Розглянемо, як змінилися заходи державної політики у сфері міграції внаслідок поширення пандемії *COVID-19* залежно від регіонів.

Країни ЄС. Загалом трудові мігранти, що перебували у країнах ЄС у період поширення пандемії, не дуже постраждали від її наслідків. Відчутними негативні наслідки стали саме для мігрантів, що втратили роботу, оскільки уряди багатьох країн, зіткнувшись із серйозними економічними втратами, першочергово намагаються фінансово допомогти власним громадянам, а тому відсунули на другий план надання економічної допомоги цій категорії мігрантів. Серед європейських країн практично ніхто не надає економічну допомогу мігрантам, які залишилися без роботи. Зокрема це трудові мігранти – не громадяни Євросоюзу, оскільки в ЄС також існує внутрішня міграція робочої сили з країн Східної та Центральної Європи до країн Північної та Західної. Так звані «внутрішні» мігранти з країн ЄС мають такі самі права на соціальну допомогу, як і решта мешканців ЄС, тож порівнювати, наприклад, сезонних робітників з Румунії та України неправильно, оскільки перші є громадянами ЄС.

Завдяки добре відпрацьованому трудовому законодавству та значному контролю за трудовою діяльністю в ЄС кількість нелегальних трудових мігрантів досить мала. Усі, починаючи з кур'єрів і закінчуючи робітниками магазинів, намагаються працювати легально, за трудовим договором. Отже, здебільшого ті, хто залишився без роботи, отримали достатню допомогу в разі звільнення. Багато європейських компаній під час дистанційного режиму роботи дали змогу співробітникам продовжувати працювати вдома. Проте мігранти, що втратили роботу, ніякої додаткової допомоги отримати не можуть, оскільки вони не є біженцями та громадянами країни, щоб претендувати на державну допомогу. Тож мігранти, що потрапили під скорочення штатів, мають тільки один вихід – перечекаати пандемію за рахунок власних коштів. Серед основної допомоги для трудових мігрантів у країнах ЄС можна зазначити істотне послаблення щодо продовження резиденцій, тобто спрощення процедури подачі заявок та отримання дозволів на проживання й роботу [24]. Оскільки державні установи зменшили обсяги надання послуг або закрилися протягом цього часу, багато європейських країн продовжили дії посвідок на проживання. Однак попри те, що кордони ЄС були закриті для громадян інших країн, резиденти, якими є практично всі трудові мігранти, як виняток, можуть безперешкодно залишати територію країн і повертатися.

Після заяви федерального агентства зайнятості Німеччини про вплив пандемії *COVID-19* на імміграцію кваліфікованих робітників з-за кордону розроблено закон щодо полегшення імміграції з країн, які не є членами ЄС. Багато компаній сподіваються знайти фахівців з-за кордону швидше, ніж раніше. Закон загалом спрямований допомогти заповнити дефіцит кваліфікованих фахівців у Німеччині [25]. Крім цього, мігранти, які шукають притулку і не мають дозволу на роботу, матимуть можливість працювати на сільськогосподарських роботах

з 1 квітня і до 1 жовтня. Це пов'язано з високим попитом на робочу силу в сільському господарстві, оскільки пандемія *COVID-19* чинить серйозний вплив на галузь у розпал сезону збору врожаю [26].

Схожі заходи для мігрантів здійснили уряди Іспанії, продовживши всі посвідки на проживання, термін яких спливатиме під час надзвичайного стану [27], та Польщі, де продовжено законне перебування іноземців з тимчасовим дозволом на проживання або візою [28]. У Великобританії продовжено візи близько 2800 мігрантам – працівникам сфери охорони здоров'я: лікарям, медсестрам, медпрацівникам, а також членам їхніх сімей [29].

Безпрецедентні заходи здійснив уряд Португалії, прийнявши рішення, що всі мігранти з заявами на отримання посвідки на проживання, які перебували на розгляді, одержать дозвіл на тимчасове проживання і матимуть ті самі права, що й інші громадяни, зокрема й соціальну підтримку. Цей захід також розповсюджується на осіб, що шукають притулку [30].

Ситуація в Данії помітно відрізняється від інших країн ЄС. Влада скандинавської країни не надала ніяких послаблень у продовженні документів на постійне перебування. Однією з вимог для отримання постійної посвідки на проживання є постійна робота на певний термін. Велика кількість заявників на сьогодні втратили робочі місця внаслідок здійснених заходів із соціального дистанціювання, але жодних винятків для такого типу заявників зроблено не буде [31].

Країни Азії. На відміну від європейських держав у країнах Азійського регіону ситуація з мігрантами ще напруженіша. Наразі уряди багатьох країн проводять рішучі заходи щодо запобігання поширенню пандемії. Переважно це жорстке обмеження на пересування, навіть для власних громадян, що бажають повернутися на батьківщину. На відміну від Європи в Азійському регіоні мігранти частіше працюють на низькокваліфікованих роботах, їхній заробіток не настільки суттєвий для здійснення великих заощаджень, тож здебільшого всі гроші відправляються на батьківщину. З огляду на соціальне становище трудові мігранти в Азії також не мають захисту – багато з них під час звільнення навіть не можуть розраховувати на вихідну допомогу. Крім того, у багатьох країнах Азії мігранти живуть у досить стислих умовах, що спричинює кластерні спалахи *COVID-19* у місцях їхнього проживання. Наприклад, у Сінгапурі 80 % хворих – це мігранти, що мешкали в переповнених гуртожитках [32]. Загалом мігранти в азійських країнах здебільшого зайняті на низькооплачуваних роботах, не мають жодного соціального захисту в разі звільнення й мають складнощі з поверненням на батьківщину, оскільки багато країн в Азії запровадили жорсткі обмеження на пересування та не зробили жодного винятку для мігрантів.

Країни Північної Америки. Як зазначалося, США і Канада є великими державами – реципієнтами трудових мігрантів. Найбільше

підпали під вплив пандемії нелегальні трудові мігранти з Мексики та Центральної Америки, які здебільшого знаходяться в США і Канаді легально, проте не мають дозволу на роботу, що зводить нанівець їхні шанси на соціальну страховку. Багато з 1.8 млн робітників-мігрантів не мають документів та не можуть отримати фінансову допомогу, попри те, що продовжують допомагати Канаді під час пандемії коронавірусу, працюючи в лікарнях, кур'єрами, на полях, будівельних майданчиках [33].

Водночас влада США та Канади не перешкоджає мігрантам повернутися на батьківщину, що є суттєвим плюсом порівняно з країнами Азії. Уряд Канади зацікавлений у тому, аби трудові мігранти залишалися у країні, й робить все можливе, щоб спростити їм життя на час пандемії. По-перше, влада Канади звільнила основні категорії працюючих мігрантів від обмежень на поїздки, тоді як кордони для іноземців були закриті. Отже, мігранти, які мають навіть тимчасову посвідку на проживання, можуть безперешкодно покинути Канаду або повернутися. По-друге, міжнародні студенти, що працюють у сферах з підтримання життєдіяльності країни (медицина, продовольча сфера, сільськогосподарські робітники, кур'єри тощо), можуть мати не 20 робочих годин на тиждень, а повний робочий день. По-третє, дозволи на перебування та роботу, в яких закінчився термін, можуть бути продовжені без штрафів [34].

У США, на відміну від Канади, трудові мігранти не настільки є робочою групою, що має попит, оскільки у країні вистачає власних кадрів. Винятком є лише сільськогосподарські робітники, яких Федеральний уряд визначив як «незамінних» у ланцюжку постачань продовольства в США під час кризи [35]. Загалом ситуація з робочими мігрантами в США й Канаді дуже схожа з країнами ЄС. Якщо мігранти працювали на законних підставах, вони можуть отримати вихідну допомогу й соціальні виплати під час звільнення. Крім того, здебільшого процес продовження терміну документів на перебування полегшений, що дає можливість мігрантам продовжити свій статус, незважаючи на втрату роботи.

Вплив пандемії COVID-19 на зовнішню трудову міграцію з України. На сьогодні Україна є постачальником робочої сили. За даними досліджень *Inter Nations*, який укладає міжнародний рейтинг *Expatriate Insider*, станом на 2017 р. понад 8 млн громадян України легально працювали за кордоном: 4.4 млн проживали й працювали у Росії, по 1.2 млн – у Канаді та Польщі, 940 тис. – у США, 500 тис. – у Бразилії, 231 тис. – в Італії, 230 тис. – у Німеччині, 70 тис. – у Чехії [36]. Середній вік трудового мігранта-українця становить 32 роки, 18 % з них зайняті в ІТ-індустрії. Станом на 2019 р., за даними Міністерства соціальної політики України, на постійній основі за кордоном працює 3.2 млн українців, а в окремі періоди – від 7 до 9 млн осіб. Точна

кількість українських трудових мігрантів невідома, оскільки неможливо простежити, скільки з них працює нелегально, тому вони не враховані в жодній статистиці. Натомість беззаперечним фактом є їхній внесок в економіку країни. За оцінками Національного банку України, у США.

Для роботи за кордоном українці зазвичай обирають сусідні країни, зокрема 90 % трудових мігрантів у Польщі є громадянами України.

Серед основних причин, що зумовлюють масову зовнішню трудову міграцію з України, – незадоволеність громадян України рівнем заробітної плати, умовами праці чи запропонованими вакансіями, нестача робочих місць, соціально-економічна криза, спад виробництва, відсутність можливостей для розвитку та самореалізації.

Ще одним чинником, окрім економічних передумов, можна вважати зростання попиту на робочу силу здебільшого в європейських країнах та зумовлене цим спрощення правил працевлаштування іноземців, що сприяло зростанню міграції українців в 2018–2019 рр. Крім цього, додатковим фактором стало введення у 2017 р. безвізового режиму з країнами ЄС. Для потенційних мігрантів він полегшив закордонні подорожі з метою пошуку роботи чи навчання, оскільки українці легально можуть перебувати у країнах ЄС протягом трьох місяців.

Трудова міграція призводить до того, що вкладені державою у підготовку фахівців для потреб власної економіки кошти зрештою працюють на економіку «чужої» країни; до збільшення фіскального навантаження на громадян, які не виїхали з країни; проблем фінансування Пенсійного фонду; втрати Україною потенціалу для економічного розвитку; зниження привабливості для входження інвесторів в економіку країни, яка не має достатніх трудових ресурсів і, відповідно, не може генерувати економічне зростання тощо.

Проте, попри численні негативні наслідки трудової міграції, наявність останньої має й певні позитивні результати: надходження валюти; зменшення напруги на ринку праці; вона є джерелом нових знань і досвіду, що можуть сприяти розвитку держави; стимулом збільшувати продуктивність праці на українських підприємствах.

На сьогодні Україна, як і решта країн, знаходиться під негативним впливом всесвітньої пандемії *COVID-19*. Окрім руйнівних наслідків для здоров'я українців, коронавірус завдав ще й значної шкоди українській економіці. Негативний ефект від жорстких протиепідеміологічних заходів в Україні був найвідчутнішим у період першого локдауну – у квітні-травні 2020 р. У III–IV кварталах 2020 р. через послаблення карантинних заходів спостерігалось певне пожвавлення економічної діяльності. Загалом за рік зменшення ВВП України становило 4 % [37] (табл. 2).

Соціально-економічні показники України у 2014–2020 рр.

Показники	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ВВП, реальна зміна, %	-6.6	-9.8	2.4	2.5	3.4	3.2	-4.0
Доходи населення, реальна зміна	-11.5	-20.4	2.0	10.9	10.9	6.5	2.6
Реальна заробітна плата, %	93.5	79.8	109.0	119.1	112.5	109.8	107.4
Індекс споживчих цін, середній за рік, %	112.1	148.7	113.9	114.4	110.9	107.8	102.7
Безробітне населення, млн осіб	1.8	1.7	1.7	1.7	1.6	1.5	1.7
Рівень безробіття (за методологією МОП), %	9.3	9.1	9.3	9.5	8.8	8.2	9.5

Джерело: складено авторами за [38].

Скорочення доходів населення, зростання безробіття, погіршення умов праці – це чинники, які безпосередньо пов'язані з зовнішньою трудовою міграцією з України. За такого стану в економіці після припинення пандемії Україну очікує нова хвиля зростання зовнішньої міграції.

Деякі експерти припускають, що спалах *COVID-19* і зумовлене ним закриття бізнесів та уповільнення економіки в країнах-реципієнтах зумовить масштабне повернення в Україну трудових мігрантів. Таке незаплановане повернення ще більше загострить суттєвий соціально-економічний вплив пандемії на рівні домогосподарств, місцевої та національної економіки. Мігрантам, що повернуться, доведеться шукати нові джерела доходів у межах економіки, яка потерпає внаслідок *COVID-19*.

За оцінками Національного банку України (НБУ), 10 % трудових мігрантів повернулися в Україну, й ще 10 % сезонних трудових мігрантів залишилися вдома, не маючи можливості виїхати через обмеження пересування [39]. Загалом, за даними Всеукраїнської асоціації компаній з міжнародного працевлаштування, від середини березня до кінця травня 2020 р. до України повернулися близько 500 тис. мігрантів, зокрема ті, хто мав короткострокові контракти [4]. Українські мігранти, які мали дозвіл на постійне проживання, а іноді й громадянство країн-реципієнтів, здебільшого залишились за кордоном. Водночас, як зазначають експерти НБУ, запровадження карантину в Україні у 2020 р. мало помірний вплив на показники зайнятості, однак сповільнило зростання номінальних і реальних доходів населення. Отже, повернення українських громадян не набуло масштабного характеру. За даними Держприкордонслужби України, упродовж березня–травня позитивне сальдо в'їзду українців досягло 429 тис. осіб (для порівняння: у грудні 2019 р. позитивне сальдо становило 400 тис. осіб) [40]. Про це свідчить і статистика НБУ щодо обсягів приватних грошових переказів з-за кордону (табл. 3).

Динаміка обсягів грошових переказів в Україну з-за кордону, 2008–2020 рр.

Рік	Сума, млн дол. США	Зміна до попереднього року, %	Частка у ВВП, %
2008	6177	–	3.4
2009	5370	–13.1	4.6
2010	5862	9.2	4.1
2011	7019	19.7	4.1
2012	7526	7.2	4.1
2013	8537	13.4	4.5
2014	6489	–24.0	4.8
2015	6959	7.2	7.6
2016	7535	8.3	8.1
2017	9264	22.9	8.2
2018	11111	19.9	8.5
2019	11921	7.3	7.7
2020	11888	–0.3	7.7

Джерело: складено авторами за даними НБУ [41].

Аналіз надходжень приватних переказів з-за кордону засвідчує, що вони набули великого значення для української економіки, оскільки їхня частка у ВВП постійно збільшувалася та протягом останніх років трималася на рівні 7–8 % ВВП. Вони також є стійким джерелом валютних надходжень в Україну, оскільки майже щороку їхні обсяги зростали (найбільше у 2017 р. – майже 23 %). Отже, українські мігранти суттєво підтримують українську економіку. Крім цього, з початком пандемії за 2020 р. обсяги приватних переказів зменшилися всього на 0.3 %.

Останнім часом найбільше переказів надходило з Республіки Польща, Російської Федерації та Чеської Республіки (рис. 3).

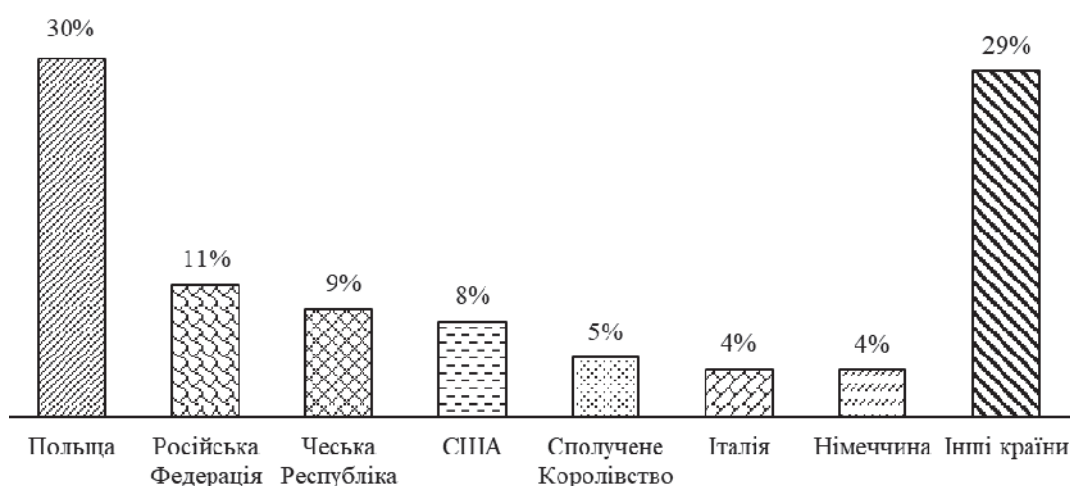

Рис. 3. Географічна структура надходжень грошових переказів в Україну з-за кордону, 2020 р.

Джерело: складено авторами за даними НБУ [41].

За прогнозами експертів, пандемія, зумовлена *COVID-19*, найімовірніше, матиме короткочасний вплив на трудову міграцію. В умовах поширення хвороби інтенсивність виїзду українців на роботу за кордон скоротиться, однак після припинення епідемії потік швидко відновиться. Навіть якщо пандемія спричинить глобальну економічну кризу, і попит на працівників впаде, українці все одно будуть потрібні європейським підприємствам для відновлення економіки. За сценарію розвитку у країнах Європи економічної рецесії, попит на трудових мігрантів значно зменшиться. Однак міграція не припиниться зовсім, а відтак наші громадяни все одно будуть потрібні європейцям, яким в умовах старіння населення необхідна робоча сила [42].

Визначальні напрями державної міграційної політики в Україні на сучасному етапі. Ще до поширення пандемії система державного управління України у сфері міграції не демонструвала здатності до реалізації системної та комплексної міграційної методології, характеризувалася непослідовністю та фрагментарністю підходів до розв'язування соціальних питань. Практика державного регулювання міграційних процесів за роки незалежності засвідчила нерівномірний розподіл організаційно управлінських зусиль, розпорошення ресурсів, а відтак недостатню здатність шляхом механізмів державного регулювання упорядковувати міграційну поведінку, мінімізувати її негативні наслідки [9].

Створення умов для повернення українських емігрантів визначено однією з цілей політики в Стратегії державної міграційної політики (щодо всіх емігрантів), проте це положення ще не розвинене й не імплементоване у правових документах. Відсутня комплексна програма, що спрямована на заохочення повернення власних громадян. Соціально-економічна криза в Україні лише посилює негативні тенденції щодо оцінки ситуації у країні, а відтак загострює проблеми державного регулювання міграційних процесів.

Наразі міграційна політика неабияк потребує комплексних рішень, що мають діяти у двох ключових напрямках одночасно: розширювати для українців можливості легального працевлаштування за кордоном; підтримувати якомога тісніші контакти з тими, хто знаходиться в інших країнах; заохочувати їх працювати в Україні й переконувати у доцільності повернення.

Ключовим елементом політики утримання частини мігрантів в Україні є кардинальна недеklarативна зміна ставлення держави до малого та середнього бізнесу. І в цьому контексті українську політику щодо підприємництва в період карантину важко назвати адекватною.

У стислі терміни потрібно допомогти відновитися мікро- і малому бізнесу; запропонувати громадські роботи як тимчасовий вихід з масового безробіття; через механізми концесії, публічно-приватного партнерства, державні закупівлі створити робочі місця в галузях, що дають значний мультиплікативний ефект (зокрема в будівництві). З огляду на ризик подальшого збільшення бюджетних витрат, можливо в бюджетній

сфері доцільно створювати не постійні, а тимчасові робочі місця. Але всі вони не будуть високооплачуваними, зокрема в умовах значного безробіття, і не стануть альтернативою робочих місць, доступних за кордоном, тому їхнє створення матиме, швидше за все, короткочасний, ніж довготривалий ефект.

Ефективна підтримка мікро- та малого бізнесу передбачає залучення його представників до формування політики, зокрема й щодо виходу з карантину, своєчасне та повне інформування підприємців про прийняті рішення. Серед заходів можливе встановлення пільг з кредитування, спрощення доступу до ринків, консультації та допомога правового й бухгалтерського характеру. Реальною альтернативою трудовій міграції може стати державна підтримка створення власної справи.

Уже давно назріла потреба розробки та впровадження програм циркулярної міграції спільно з урядами країн призначення українських мігрантів. Це вигідно обом сторонам, тому Україна має реальні можливості домовитися про залучення країн ЄС до фінансування таких програм. Прикладом є міграція сезонних працівників з України на основі міжурядових домовленостей. Допомога в легальному працевлаштуванні за кордоном не тільки переконає мігрантів у лояльному ставленні до них держави, а й сприятиме встановленню тісніших контактів з ними під час роботи в інших країнах, захисту їхніх прав за кордоном і швидшому досягненню поставлених ними цілей, пов'язаних, зокрема, з накопиченням активів, що в багатьох випадках буде сприяти поверненню. Важливим є й укладання угод про пенсійне забезпечення з країнами, в яких працюють українські мігранти.

Політика повернення має супроводжуватись заходами щодо підвищення ефективності використання грошових переказів мігрантів. Це не лише засіб забезпечення добробуту окремих верств населення, але й потенційне джерело економічного зростання. Українці важливо підтвердити на високому рівні принципову неприпустимість оподаткування переказів, які є трансферами в межах сім'ї, й звільнити, нарешті, від митних зборів ввезені мігрантами засоби виробництва для розвитку власного бізнесу.

Після тривалого перебування за кордоном мігранти неминуче стикаються з різними проблемами та потребують допомоги в оформленні зароблених за кордоном пенсій, працевлаштуванні, відновленні, а також визнанні документів, підтвердженні результатів неформального професійного навчання, іноді й психологічній адаптації тощо. Ті, хто накопичив серйозні кошти, в умовах вимушеного повернення можуть задуматися над вкладанням їх у власну справу в Україні, але це вимагає адекватних дій влади, зокрема кредитної та консультаційної підтримки. Ефективна допомога стане для когось стимулом повернутися, а її відсутність, навпаки, переконає тих, хто вагається, назавжди залишитися за кордоном.

Висновки. Серед чинників, що загалом зумовлюють міграційні процеси у світі, виокремлено: *економічні* (розвиток міжнародного поділу

праці, структурні перетворення та кон'юнктура світової економіки, лібералізація торгівлі та рух факторів виробництва, поглиблення економічної інтеграції, загострення конкуренції на ринку праці й за трудові ресурси); *демографічні* (зростання кількості населення у світі, регіональні й міжнародні дисбаланси у зміні чисельності населення, його старіння); *природні* (зміни кліматичних умов, природні катаклізми, погіршення екології); *соціальні* (загострення глобальних соціальних проблем, поглиблення соціальної інтеграції); *політичні* (посилення політичних протиріч, військових конфліктів, політична нестабільність у регіонах); *інформаційні* (розповсюдження й покращення якості інформації, розвиток глобальних інформаційних мереж).

Установлено, що у часи поширення пандемії *COVID-19* суттєвого значення набувають фактори «виштовхування», як-от: зростання безробіття, закриття кордонів й обмеження пересування; проблеми з отриманням і продовженням міграційних документів у країнах перебування та роботи; погіршення умов праці, експлуатація. Соціальні фактори доповнюються негативним і несприятливим ставленням корінного населення до мігрантів. Однак поряд з цим з'являється суттєвий фактор «притягання» – безпрецедентна затребуваність праці мігрантів у критично важливих в умовах пандемії галузях та участь у відновленні економіки країни – реципієнта робочої сили.

Визначено, що станом на сьогодні основними тенденціями міграції населення у світі є: найбільша частка населення мігрує з країн, що розвиваються, до розвинених країн; продовження зростання вимушеної міграції внаслідок конфліктів, переслідувань, насильства або порушень прав людини; міжнародні мігранти у світі здебільшого проживають у невеликій кількості країн; міжнародна міграція часто залишається в межах основних регіонів; через поширення пандемії *COVID-19* сповільнюється зростання кількості міжнародних мігрантів, мільйони осіб під час локдаунів у країнах призначення втрачають роботу й повертаються на батьківщину, де також триває економічний спад і зростає безробіття.

Найсприятливіші умови для трудових мігрантів, що виявилися найвразливішою категорією у часи пандемії, створено урядами країн Європи, де спрощено процедури подання заявок та отримання дозволів на проживання та роботу, продовжено терміни дії посвідок на проживання, багато мігрантів можуть отримати вихідні допомоги. У країнах Азії трудові мігранти здебільшого працюють на низькооплачуваних роботах і не мають жодного соціального захисту в разі звільнення, до того ж у них існують складнощі з поверненням на батьківщину. Найбільше зацікавлена у мігрантах влада Канади, де основні категорії працюючих мігрантів звільнено від обмежень на поїздки, збільшено терміни роботи до повного робочого тижня, продовжено терміни дозволів на перебування. Деякі спрощення для мігрантів, особливо сільськогосподарської сфери, запроваджено у США.

Основними передумовами масової зовнішньої трудової міграції з України визначено: незадоволеність громадян України рівнем заробітної плати, умовами праці чи запропонованими вакансіями; нестача робочих місць; соціально-економічна криза; спад виробництва; відсутність зрозумілих перспектив і можливостей для розвитку та самореалізації. З іншого боку, спрацьовує зростання попиту на робочу силу в європейських країнах та обумовлене цим спрощення правил працевлаштування іноземців. Пандемія *COVID-19* несуттєво вплинула на міграційні потоки з України – повернення громадян не набуло масштабного характеру, в незначній кількості скоротилися обсяги грошових переказів з-за кордону.

Міграційна політика держави на сучасному етапі має бути спрямована на розширення можливості для українців легального працевлаштування за кордоном, підтримку тісніших контактів з тими, хто знаходиться в інших країнах, а також на заохочення громадян працювати в Україні та переконання їх у доцільності повернення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Migration data relevant for the *COVID-19* pandemic. URL: <https://migrationdataportal.org/themes/migration-data-relevant-covid-19-pandemic>.
2. Migration and Remittances Data. World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/migrationremittancesdiasporaissues/brief/migration-remittances-data>.
3. WHO Coronavirus (*COVID-19*) Dashboard. URL: <https://covid19.who.int>.
4. Libanova, E. M., & Pozniak, O. V. (2020). External labor migration from Ukraine: the impact of *COVID-19*. *Demography and Social Economy*, 4 (42), 25-40. DOI: 10.15407/dse2020.04.025.
5. Гетьманцева Н. Д. Проблеми міграції як соціального явища. Правові виклики сучасності: міжнародна міграція в умовах глобалізації: Матеріали I Міжнар. наук.-практ. онлайн конф. (Чернівці, 23 жовтня 2020 р.). [редкол.: Н.Д. Гетьманцева (голова), О.В. Кіріях (відпов. секр.) та ін.]. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 236 с. URL: https://law.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/Pravovi_Vykl_Mat_Conf_Vypr.pdf.
6. Ніколаєць К. М., Ясько Ю. І., Ніколаєць О. Ю. Мотиваційні чинники зовнішньої трудової міграції населення України. *Економіка та держава*, № 10/2020. DOI: 10.32702/2306_6806.2020.10.34.
7. Якубовський С. О., Качановська М. С. Економічні ризики трудової міграції для України в умовах пандемії *COVID-19*. Матеріали науково-практичної конференції «Ризики в системі сучасних міжнародних економічних відносин: виклики та можливості». № 23. 2020 р. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/4078.
8. Іншин М. Про основні засади державної міграційної політики України. Правові виклики сучасності: міжнародна міграція в умовах глобалізації: Матеріали I Міжнар. наук.-практ. онлайн конф. (Чернівці, 23 жовтня 2020 р.). Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 236 с. URL: https://law.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/Pravovi_Vykl_Mat_Conf_Vypr.pdf.

9. Сафонов Ю. М. Міграційна політика та міграційні процеси в Україні. *Світова економіка та міжнародні відносини. Інтелект XXI*. № 3, 2015. С. 6-13. URL: http://www.intellect21.nuft.org.ua/journal/2015/2015_3/1.pdf.
10. Малиновська О. Міграційна політика в Україні: формування, зміст, відповідність сучасним вимогам. *Аналітична записка*. 2014. URL: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_Briefing_Series/PB_01_migration_2013_ukr.pdf.
11. Dolobáč M. Labour migration in perspective of the 5th industrial revolution. Правові виклики сучасності: міжнародна міграція в умовах глобалізації: Матеріали I Міжнар. наук.-практ. онлайн конф. (Чернівці, 23 жовтня 2020 р.). Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 236 с. URL: https://law.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/Pravovi_Vykl_Mat_Conf_Vypr.pdf.
12. Fasani F., Mazza J. (2020) Immigrant Key Workers: Their Contribution to Europe's COVID-19 Response. URL: https://knowledge4policy.ec.europa.eu/sites/default/files/key_workers_covid_0423.pdf.
13. Beine M., Bertoli S., Fernández-Huertas Moraga J. A Practitioners' Guide to Gravity Models of International Migration. *The World Economy*, 2016, Vol. 39, Issue 4, 496-512.
14. Hintermeier M., Gencer H., Kajikhina K., Rohleder S. (et al.) (2020) SARS-CoV-2 among migrants and forcibly displaced populations: a rapid systematic review. URL: <https://www.medrxiv.org/content/10.1101/2020.12.14.20248152v1>.
15. Hayward S., Deal A., Cheng C. Clinical outcomes and risk factors for COVID-19 among migrant populations in high-income countries: a systematic review. URL: <https://www.medrxiv.org/content/10.1101/2020.12.21.20248475v1.full>.
16. Wang F., Tian C., Qin W. The impact of epidemic infectious diseases on the wellbeing of migrant workers: A systematic review. *International Journal of Wellbeing*. 2020. URL: <https://www.internationaljournalofwellbeing.org/index.php/ijow/article/view/1301/927>.
17. World Economic Outlook: The Great Lockdown. International Monetary Fund. April 2020. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/04/14/weo-april-2020>.
18. World Economic Outlook. International Monetary Fund. June 2019. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2019/07/18/WEOupdateJuly2019>.
19. World Economic Outlook, January 2021, IMF. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/01/26/2021-world-economic-outlook-update>.
20. Реагирование на кризис, связанный с пандемией COVID-19, в странах восточного партнерства. ОЭСР, 2020. URL: <https://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/eastern-partners/Covid-19-crisis-response-in-eu-eastern-partner-countries-RUS.pdf>.
21. ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. 7th edition. 25 January 2021. URL: https://www.ilo.org/global/topics/coronavirus/impacts-and-responses/WCMS_767028/lang--en/index.htm.
22. United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2020). World Population Policies 2019. URL: https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undesapd_rep_world_population_policies_2019.pdf.
23. Regional mobility to promote transferable learning and policy coherence. URL: [final_gfmd_2018_rt_session_2.2_background_paper.pdf](https://www.g20.org/media/2018/09/final_gfmd_2018_rt_session_2.2_background_paper.pdf).

24. *COVID-19's impact on migrant communities*. URL: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/covid-19s-impact-on-migrant-communities>.
25. *Prediction of the impact of the COVID-19 pandemic on the immigration of skilled workers to Germany*. URL: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/auswirkungen-der-corona-pandemie-auf-die-fachkrafteeinwanderung-nach-deutschland-erwartet>.
26. *Germany to allow asylum seekers to work in agriculture until October*. URL: <https://www.infomigrants.net/en/post/24276/germany-to-allow-asylum-seekers-to-work-in-agriculture-until-october?ref=fb>.
27. *Spain introduces special COVID-19 integration measures*. URL: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/spain-introduces-special-covid-19-integration-measures>.
28. *Poland implements special measures for residence permits during the COVID-19 pandemic*. URL: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/poland-implements-special-measures-for-residence-permits-during-the-covid-19-pandemic>.
29. *Coronavirus: Thousands of foreign NHS workers to have UK visas extended for one year*. URL: <https://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/coronavirus-nhs-visa-doctor-nurse-paramedics-home-office-migrants-a9438211.html>.
30. *Portuguese government gives temporary residence to immigrants with pending applications*. EC: Migrant Integration Information and good practices. URL: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/portuguese-government-gives-temporary-residence-to-immigrants-with-pending-applications>.
31. *Denmark – New hotline in 25 languages about coronavirus*. URL: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/denmark-new-hotline-in-25-languages-about-coronavirus>.
32. *Lim I. Report: 800 Thai workers who can't afford health cert stuck at Kelantan border*. URL: <https://www.malaymail.com/news/malaysia/2020/04/21/report-800-thai-workers-who-cant-afford-health-cert-stuck-at-kelantan-borde/1858728>.
33. *Migrant and undocumented workers plead for help during COVID-19*. Canada's National Observer. URL: <https://www.nationalobserver.com/2020/04/17/news/migrant-and-undocumented-workers-plead-help-during-covid-19>.
34. *Coronavirus disease (COVID-19): Visitors, foreign workers and students*. Canada.ca: Immigration and citizenship. URL: <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/coronavirus-covid19/visitors-foreign-workers-students.html#has-expired>.
35. *Bobadilla E. During the covid-19 pandemic, immigrant farmworkers are heroes*. URL: <https://www.washingtonpost.com/outlook/2020/03/31/during-covid-19-pandemic-immigrant-farmworkers-are-heroes>.
36. *Working Abroad Index*. Inter Nations. URL: www.internations.org/expat-insider.
37. *Вплив COVID-19 на економіку і суспільство країни: Підсумки 2020 року та виклики і загрози постпандемічного розвитку. Консенсус-прогноз. Квітень 2021. Департамент стратегічного планування та макроекономічного прогнозування*. URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=Konsensus-prognoz>.
38. *Державна служба статистики. Статистична інформація*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
39. *Національний банк України. Інфляційний звіт. Квітень 2020 року*. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2020-Q2.pdf?v=4.

40. Рейтинг. Бізнес в офіційних цифрах. URL: <https://q.rating.zone>.
41. Статистика зовнішнього сектору України, НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external/data-sector-external>.
42. Воскобойник В. Коронавірус буде мати короткочасний вплив на трудову міграцію. URL: <https://mind.ua/news/20208500-koronavirus-bude-mati-korotkochasnij-vpliv-na-trudovu-migraciyu-prezident-vakmp>.

Стаття надійшла до редакції 06.09.2021.

Mazaraki A., Melnyk T., Losheniuk O. Global migration processes in the conditions of the COVID-19 pandemic.

Background. *To mitigate the long-term impact of the COVID-19 pandemic, it is crucial to develop an effective national policy and administrative framework that will promote regulated circular labor migration while maximizing the benefits of its effective organization and strengthening measures to protect Ukrainian citizens abroad and foreign migrants in Ukraine, creating conditions for the reintegration of Ukrainian migrants.*

The aim of the article is to study the changes in global migration flows due to the COVID-19 pandemic in the context of providing a scientific basis for reforming national migration policy.

Materials and methods. *In the course of the research the methods of statistical analysis, synthesis, grouping and graphical representation of the results have been used.*

Results. *As a result of the analysis it is determined that the main trends in population migration in the world are: the largest share of the population migrating from developing countries to developed countries; continued increase in forced migration due to conflict, harassment, violence or human rights violations; most international migrants in the world live in a small number of countries; international migration often remains within the main regions; the spread of the COVID-19 pandemic has slowed the growth of international migrants and millions of people have lost their jobs and returned home during lockdowns in destination countries, where the economic downturn is also continuing and unemployment is rising. It has been proven that the most favourable conditions for migrant workers, which proved to be the most vulnerable category during the pandemic, were created by European governments.*

The main preconditions for mass external labor migration from Ukraine are identified: dissatisfaction of Ukrainian citizens with wages, working conditions or vacancies, lack of jobs, socio-economic crisis, decline in production, lack of identified prospects and opportunities for development and self-realization. It is substantiated that the COVID-19 pandemic did not significantly affect migration flows from Ukraine – the return of citizens did not become large-scale, the amount of remittances from abroad decreased slightly.

Conclusion. *In the future, the COVID-19 pandemic will have a short-term impact on external labor migration from Ukraine. With the spread of the disease, the intensity of Ukrainians going to work abroad will decrease, but if the epidemic ends, the flow will resume quickly. Even if the pandemic causes a global economic crisis and the demand for workers falls, the work of Ukrainian citizens will still be in demand by European countries for economic recovery. Therefore, the state migration policy at the present stage should be aimed at expanding opportunities*

for Ukrainians to legally work abroad, maintaining closer contacts with those who are in other countries, as well as encouraging citizens to work in Ukraine and convincing them of the expediency of return.

Keywords: globalization, international migration, COVID-19 pandemic, migration policy.

REFERENCES

1. Migration data relevant for the COVID-19 pandemic. Retrieved from <https://migrationdataportal.org/themes/migration-data-relevant-covid-19-pandemic> [in English].
2. Migration and Remittances Data. World Bank. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/topic/migrationremittancesdiasporaissues/brief/migration-remittances-data> [in English].
3. WHO Coronavirus (COVID-19) Dashboard. Retrieved from <https://covid19.who.int> [in English].
4. Libanova, E. M., & Pozniak, O. V. (2020). External labor migration from Ukraine: the impact of COVID-19. *Demography and Social Economy*, 4 (42), 25-40. DOI: 10.15407/dse2020.04.025 [in English].
5. Get'manceva, N. D. (2020). Problemy migracii' jak social'nogo javyshsha. Pravovi vyklyky suchasnosti: mizhnarodna migracija v umovah globalizacii': Materialy I Mizhnar. nauk.-prakt. onlajn konf. (Chernivci, 23 zhovtnja 2020 r.). [Problems of migration as a social phenomenon. Legal challenges of today: international migration in the context of globalization]: Materials of the I International Scientific and Practical Online Conf. (Chernivci, 23 zhovtnja 2020 r.). Chernivci: Chernivec. nac. un-t im. Ju. Fed'kovycha. Retrieved from https://law.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/Pravovi_Vykl_Mat_Conf_Vypr.pdf [in Ukrainian].
6. Nikolajec', K. M., Jas'ko, Ju. I., & Nikolajec', O. Ju. (2020). Motyvacijni chynnyky zovnishn'oi' trudovoi' migracii' naseleennja Ukrai'ny [Motivational factors of external labor migration of the population of Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, 10. DOI: 10.32702/2306_6806.2020.10.34 [in Ukrainian].
7. Jakubovs'kyj, S. O., & Kachanovs'ka, M. S. (2020). Ekonomichni ryzyky trudovoi' migracii' dlja Ukrai'ny v umovah pandemii' COVID-19. Materialy naukovopraktychnoi' konferencii' «Ryzyky v systemi suchasnyh mizhnarodnyh ekonomichnyh vidnosyn: vyklyky ta mozhlyvosti» [Economic risks of labor migration for Ukraine in the context of the COVID-19 pandemic. Proceedings of the scientific-practical conference «Risks in the system of modern international economic relations: challenges and opportunities»] 23. Retrieved from http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/4078 [in Ukrainian].
8. Inshyn, M. (2020). Pro osnovni zasady derzhavnoi' migracijnoi' polityky Ukrai'ny. Pravovi vyklyky suchasnosti: mizhnarodna migracija v umovah globalizacii': Materialy I Mizhnar. nauk.-prakt. onlajn konf. (Chernivci, 23 zhovtnja 2020 r.) [On the basic principles of the state migration policy of Ukraine. Legal challenges of today: international migration in the context of globalization: Materials of the I International Scientific and Practical Online Conf. (Chernivtsi, October 23, 2020)]. Chernivci: Chernivec. nac. un-t im. Ju. Fed'kovycha. Retrieved from https://law.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/Pravovi_Vykl_Mat_Conf_Vypr.pdf [in Ukrainian].
9. Safonov, Ju. M. (2015). Migracijna polityka ta migracijni procesy v Ukrai'ni. Svitova ekonomika ta mizhnarodni vidnosyny [Migration policy and migration processes in Ukraine. World economy and international relations]. *Intelekt XXI – Intelligence XXI*, 3, 6-13. Retrieved from http://www.intellect21.nuft.org.ua/journal/2015/2015_3/1.pdf [in Ukrainian].
10. Malynovs'ka, O. (2014). Migracijna polityka v Ukrai'ni: formuvannja, zmist, vidpovidnist' suchasnym vymogam [Migration policy in Ukraine: formation, content, compliance with modern requirements]. *Analychna zapyska – Analytical note*.

- Retrieved from http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_Briefing_Series/PB_01_migration_2013_ukr.pdf [in Ukrainian].
11. Dolobáč, M. (2020). Labour migration in perspective of the 5th industrial revolution. Pravovi vyklyky suchasnosti: mizhnarodna migracija v umovah globalizacii': Materialy I Mizhnar. nauk.-prakt. onlajn konf. (Chernivci, 23 zhovtnja 2020 r.) [Legal challenges of today: international migration in the context of globalization: Materials of the I International Scientific and Practical Online Conf. (Chernivtsi, October 23, 2020)]. Chernivci: Chernivec. nac. un-t im. Ju. Fed'kovycha. Retrieved from https://law.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/Pravovi_Vykl_Mat_Conf_Vypr.pdf [in English].
 12. Fasani, F., & Mazza, J. (2020). Immigrant Key Workers: Their Contribution to Europe's COVID-19 Response. Retrieved from https://knowledge4policy.ec.europa.eu/sites/default/files/key_workers_covid_0423.pdf [in English].
 13. Beine, M., Bertoli, S., & Fernández-Huertas Moraga, J. A. (2016). Practitioners' Guide to Gravity Models of International Migration. *The World Economy*, (Vol. 39, Issue 4), (pp. 496-512) [in English].
 14. Hintermeier, M., Gencer, H., Kajikhina, K., & Rohleder, S. (et al.) (2020) SARS-CoV-2 among migrants and forcibly displaced populations: a rapid systematic review. Retrieved from <https://www.medrxiv.org/content/10.1101/2020.12.14.20248152v1> [in English].
 15. Hayward, S., Deal, A., & Cheng, C. Clinical outcomes and risk factors for COVID-19 among migrant populations in high-income countries: a systematic review. Retrieved from <https://www.medrxiv.org/content/10.1101/2020.12.21.20248475v1.full> [in English].
 16. Wang, F., Tian, C., & Qin, W. (2020). The impact of epidemic infectious diseases on the wellbeing of migrant workers: A systematic review. *International Journal of Wellbeing*. Retrieved from <https://www.internationaljournalofwellbeing.org/index.php/ijow/article/view/1301/927> [in English].
 17. World Economic Outlook: The Great Lockdown. International Monetary Fund. April 2020. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/04/14/weo-april-2020> [in English].
 18. World Economic Outlook. International Monetary Fund. June 2019. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2019/07/18/WEOupdateJuly2019> [in English].
 19. World Economic Outlook, January 2021, IMF. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/01/26/2021-world-economic-outlook-update> [in English].
 20. Reagirovanie na krizis, svjazannyj s pandemiej COVID-19, v stranah vostochnogo partnerstva. OJeSR [Responding to the COVID-19 pandemic crisis in the Eastern Partnership countries. OECD]. (2020). Retrieved from <https://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/eastern-partners/Covid-19-crisis-response-in-eu-eastern-partner-countries-RUS.pdf> [in Russian].
 21. ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. 7th edition. 25 January 2021. Retrieved from https://www.ilo.org/global/topics/coronavirus/impacts-and-responses/WCMS_767028/lang--en/index.htm [in English].
 22. United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2020). World Population Policies 2019. Retrieved from https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undesd_pd_rep_world_population_policies_2019.pdf [in English].
 23. Regional mobility to promote transferable learning and policy coherence. Retrieved from [final_gfmd_2018_rt_session_2.2_background_paper.pdf](https://www.g20.org/~/media/2018/09/final_gfmd_2018_rt_session_2.2_background_paper.pdf) [in English].
 24. COVID-19's impact on migrant communities. Retrieved from <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/covid-19s-impact-on-migrant-communities> [in English].
 25. Prediction of the impact of the COVID-19 pandemic on the immigration of skilled workers to Germany. Retrieved from <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/auswirkungen-der-corona-pandemie-auf-die-fachkrafteeinwanderung-nach-deutschland-erwartet> [in English].

26. Germany to allow asylum seekers to work in agriculture until October. Retrieved from <https://www.infomigrants.net/en/post/24276/germany-to-allow-asylum-seekers-to-work-in-agriculture-until-october?ref=fb> [in English].
27. Spain introduces special COVID-19 integration measures. Retrieved from <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/spain-introduces-special-covid-19-integration-measures> [in English].
28. Poland implements special measures for residence permits during the COVID-19 pandemic. Retrieved from <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/poland-implements-special-measures-for-residence-permits-during-the-covid-19-pandemic> [in English].
29. Coronavirus: Thousands of foreign NHS workers to have UK visas extended for one year. Retrieved from <https://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/coronavirus-nhs-visa-doctor-nurse-paramedics-home-office-migrants-a9438211.html> [in English].
30. Portuguese government gives temporary residence to immigrants with pending applications. EC: Migrant Integration Information and good practices. Retrieved from <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/portuguese-government-gives-temporary-residence-to-immigrants-with-pending-applications> [in English].
31. Denmark – New hotline in 25 languages about coronavirus. Retrieved from <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/denmark-new-hotline-in-25-languages-about-coronavirus> [in English].
32. Lim I. (n. d.) *malaymail.com*. Report: 800 Thai workers who can't afford health cert stuck at Kelantan border. Retrieved from <https://www.malaymail.com/news/malaysia/2020/04/21/report-800-thai-workers-who-cant-afford-health-cert-stuck-at-kelantan-borde/1858728> [in English].
33. Migrant and undocumented workers plead for help during COVID-19. Canada's National Observer. Retrieved from <https://www.nationalobserver.com/2020/04/17/news/migrant-and-undocumented-workers-plead-help-during-covid-19> [in English].
34. Coronavirus disease (COVID-19): Visitors, foreign workers and students. Canada.ca: Immigration and citizenship. Retrieved from <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/coronavirus-covid19/visitors-foreign-workers-students.html#has-expired> [in English].
35. Bobadilla, E. (n. d.) *washingtonpost.com*. During the covid-19 pandemic, immigrant farmworkers are heroes. Retrieved from <https://www.washingtonpost.com/outlook/2020/03/31/during-covid-19-pandemic-immigrant-farmworkers-are-heroes> [in English].
36. Working Abroad Index. Inter Nations. Retrieved from www.internations.org/expat-insider [in English].
37. Vplyv COVID-19 na ekonomiku i suspil'stvo kraj'ny: Pidsumky 2020 roku ta vyklyky i zagrozy postpandemichnogo rozvytku. Konsensus-prognoz. Kvitent' 2021. Departament strategichnogo planuvannja ta makroekonomichnogo prognozuvannja [Impact of COVID-19 on the country's economy and society: Results of 2020 and challenges and threats of post-pandemic development]. Consensus forecast. April 2021. Department of Strategic Planning and Macroeconomic Forecasting. Retrieved from <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=Konsensus-prognoz> [in Ukrainian].
38. Derzhavna sluzhba statystyky. Statystychna informacija [State Statistics Service. Statistical information]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in English].
39. Nacional'nyj bank Ukrai'ny. Infljacijnyj zvit. Kvitent' 2020 roku [National Bank of Ukraine. Inflation report. April 2020]. Retrieved from https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2020-Q2.pdf?v=4 [in Ukrainian].
40. Rejtyng. Biznes v oficijnyh cyfrah [Rating. Business in official figures]. Retrieved from <https://q.rating.zone> [in Ukrainian].
41. Statystyka zovnishn'ogo sektoru Ukrai'ny, NBU [Statistics of the external sector of Ukraine, NBU]. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external/data-sector-external> [in Ukrainian].
42. Voskoboynyk, V. (n. d.) *mind.ua*. Koronavirus bude maty korotkochasnyj vplyv na trudovu migraciju [Coronavirus will have a short-term effect on labor migration]. Retrieved from <https://mind.ua/news/20208500-koronavirus-bude-mati-korotkochasnij-vplyv-na-trudovu-migraciju-prezident-vakmp> [in Ukrainian].